

МІФОЛОГЕМИ ТА ІДЕОЛОГЕМИ ЯК СПЕЦИФІЧНІ Й ЕТНО-СОЦІАЛЬНО ЗАБАРВЛЕНІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

© Олена Бурда, 2002

У німецькій та українській мовах відображено багато рис національно-ментальної ідентичності, що знайшли свій відбиток у прадавніх міфах та переказах. Сьогодні ці стародавні міфи “реанімують” з метою використання їх для досягнення певних політичних цілей. Нашою метою стало унаочнення таких процесів у мові та суспільстві, а також знаходження або запропонування відповідників для таких лексичних одиниць, як ідеологеми, міфологеми, міфемами та слова-міфи.

Many similarities are reflected in German and Ukrainian national mentalities. This phenomenon is reproduced in old myths and sayings. Today these old myths are called on to serve specific political purposes. Our goal was to illustrate these linguistic as well as social processes and either, to find the counterparts of the following lexical units: "ideologems", word-myths, "mythologems", and "mythem", or to suggest these counterparts ourselves.

Зацікавившись даним аспектом дослідження, ми приділили значну увагу наступним поняттям:

- германська та слов'янська міфології (дослідження спільностей);
- інтегрованість міфів у мову політики як засіб ідеологічної маніпуляції;
- інтегрованість таких лексичних елементів, як ідеологеми, слова-міфи, міфемами та міфологеми у практику політичного мовлення Німеччини та України.

Цікавим є підхід до слов'янської та германської міфологій науковця Артура Коттереля; у своїй книзі-енциклопедії „Enzyklopädie der Mythologie“ він не розрізняє між германською та слов'янською міфологіями, а об'єднує їх у поняття “нордична міфологія” і зауважує на явищі поклоніння багатьом міфічним істотам слов'ян, що мало місце майже в усьому нордичному ареалі. Тут варто виділити наступні образи: Баба Яга (*Baba Yaga*), Дажбог (*Dahz bog*), Лісовик (*Lisovyk*), Мати сира земля (*Matī syra zemlya*), Перун (*Perun*), Русалки (*die Rusalki*), Свантовит (*Svantovit*), Сварожич (*Svarozic*), Триглав (*Triglaw*), Велес (*Weles*) [7, с.174–175]

Розмаїття міфічних образів давніх вірувань германських і слов'янських племен заслуговує на детальне дослідження, насамперед у термінологічному аспекті:

- (можливості перекладу німецьких міфологем українською мовою)
- Naturgeist – *духи природи*, der Baumgeist – *дерево-дух*, die Holunderfrau – *бузина*, як втілення жіночого духу (“бузина-жінка”), die Eschenfrau – *ясень*, як втілення жіночого духу

(“ясеня-жінка”), Buschfräulein – „діврова-дівчинонька“, Laubfrau – *листя дерев, як уособлення жіночого духу* (“зелена Крона”), Waldriesen – *лісові велетні*, Waldriesinnen – *жінки-лісові велетні*, die Baumnymphe – *лісова німфа*, Waldgeister (Syn. Waldleute, Syn. Holzleute) – *лісові духи (лісові химери)*, Moosleute – *духи моху*, die Windsbraut – “*наречена вітру*”, die Windin – “*дружина вітру*”, die Windesgenossin – “*подруга вітру*”, dunkle Zwerge – *злі гноми*, Reifriese – *велетень-господар інею*.

□ (можливості перекладу українських міфологем німецькою мовою)

Перелесник – *der Waldgeist Perelesnyk*, Скарбник – *Schatzmeister Skarbnyk*, Лісовик – *Waldhüter Lisowyk*, Водяник – *der Wassermann*, русалки – *die Nixen*, Глуханя – *Hluchanja* – *die Taubmacherin*, бліда дівка Кікімора – *bleiches Mädels Nachtmar*, Берегиня – *die Beschützerin Berehynja*, польові русалки – *die Wiesennixen*, нічні химери – *das Nachtvolk*.

Отже, широке застосування міфологічних елементів у практиці політичного мовлення, а також використання міфів у якості знаряддя ідеологічної маніпуляції, призводить до виникнення наступних лексичних одиниць: міфологем, міфем, слів-міфів.

Міфологеми – лексеми, що несуть на собі міфологічне навантаження, забарвлення, або були перейняті з міфології.

Підвидом міфологем виступають специфічні семантичні елементи – **міфем** (**Mythemem**). Вульф Вюльфінг дає їм у своїй книзі „Historische Mythologie der Deutschen“ [21, с.5] наступне визначення: “Ми називасмо міфемами *всі семантичні елементи, що формують міф про особу (Personenmythos)*; це можуть бути окремі семантичні ознаки або ідеологеми – наприклад, „deutsch“, „fromm“ тощо, або цілий ансамбль ознак чи символів (наприклад, комбінація „Rhein“, „Eiche“ і „Reichsadler“). Яскравим прикладом виступає міф про Барбароссу (“**Barbarossa-Mythos**”). Окрім того, сьогодні у ЗМІ стали популярними наступні порівняння: Борис Бекер – “**безстрашний юний Зігфрід**” (“*JungSiegfried ohne jede Furcht*”), а Бісмарк у ролі засновника рейху – “**Зігфрід**” (“*Siegfried*”) або “**Віланд-коваль**” (“*Wieland der Schmied*”).

Міфологеми нерідко можна також зустріти у брошурах, листівках і програмах різноманітних правоекстремістських організацій:

Armanen – *армани*, **Gylfiliten** – *гюльфіліти*, **Asgard-Bund** – *союз Асгард*, **Wotanspeer** – *меч Одина*, **Wotansvolk** – *народ Одина*, **Met-Umtrünke** – *пиття меду по колу*, **Tieropfer** – *жертвоприношення тварин*, **Erntedank- und Sonnwendfeiern** – *свято врожаю й сонцестояння*, **Drachenfliegen** – *дельтапланеризм*, **weltliche Kontakte** – *земні контакти*.

Цитата з однієї брошури:

„**Valküre** geht an den **Altar**. Dann werden von der **Ordensführerin** die Götter angerufen, und bei flackerndem Licht geht die Bitte in die Nacht: „**Odin-Wodan**, komm zu uns!“

(Frankfurter Allgemeine Zeitung, № 26, 2001).

Валькюрія підходить до *вістаря*. Потім *жриця ордену* звертається до богів і при мерехтливому світлі промовляє в ніч свою молитву: “*Один – Водан, прийди до нас!*”

Важливим у даному контексті є також поняття **слів-міфів** – лексем, які давно втратили своє нейтральне значення і мають високий ступінь ідеологізації. Прикладом

міфологізації слововживання виступає історично-семантична трансформація значення слова “соціальний” (*sozial*) [12, с.75–76]. Вираз “соціальний” запозичено із французької мови, він означає “суспільний” і стосується, отже, спільного життя людей та їх спільної діяльності. Перші семантичні зміни пов’язані з Руссо (видання „*Du contrat social*“) та епохою (стилю) бідермайер (“соціалізм”). В той же час, вираз “антисоціальний” („*unsozial*“) ввійшов у слововживання на позначення всіх провин та пороків – жадібності, підступності, марнотратства, лицемірства. Як тільки ми звільнимо слово “соціальний” від моральних і міфічних нашарувань, отримаємо абсолютно “невинний” вираз, що означає: суспільно думати, відчувати й діяти. Існує ціла низка подібних слів та понять, які можна позначити як “слово-міф”.

Слова-міфи мають на функціональному рівні багато спільного з ідеологемами. **Ідеологеми** – лексеми, які несуть певне ідеологічне навантаження і забарвлення.

Під семантико-прагматичним значенням ідеологем розуміють поєднання денотативного та конотативного значень. Мова політики має великий вибір можливостей зміни значень, а отже маніпуляції:

- лозунги, лозунгові вирази (**Schlagworte**) – *Weltmassstab, Antifaschismus*
- поняття (**Begriffe**) – *Bedrohungslüge*
- символи (**Symbole**) – *Fäulnis*
- евфемізми (традиційні та оказіональні) тощо.

Цікавим є також виділення поняття загальних маніпуляторів (“*allgemeine Manipulatoren*”), тобто, загально вживаних виразів, що набувають заідеологізованого значення лише у тексті (контексті).

(**Hort der Demokratie** – оплот демократії, **vorgetäuschte Fassade** – імітований вигляд, **historischer Optimismus** – історичний оптимізм, **nicht müde werden** – не знати втоми, **Blutbad** – кривава баня (різня, кровопролиття), **teufliche Pläne** – диявольські плани, **Irrlehren** – псевдовчення, **Wolfsgesetz** – вовчий закон, **zu Untertanen degradieren** – деградувати до підданства, **einschleusen** – засилати (шпигунів), **Kriegstreiber** – ініціатор війни, **Knechtung der Arbeiterklasse** – поневолення робочого класу, **den realen Weg zeigen** – вказати реальний шлях, **menschlichkeitsgeschichtliche Tragweite** – важливість, значення для всієї історії людства, **sturmreif machen** – робити готовим до штурму) [20, с.67–74].

Іншим прикладом особливостей політичного слововживання виступає політичне мовлення Федерального президента ФРН з 1984 по 1994 рр. Ріхарда фон Вайцекера. Очевидною є тенденція до оказіонального вживання деяких політичних понять і навіть запропонування зовсім нових.

„**Nischengesellschaft**“ – віртуальне суспільство (“суспільство – ніша”);

„**irgendeine Art von Pufferstaat**“ – якийсь вид буферної держави;

„**Euro-Narzissismus**“ – самозакоханість країн – членів ЄС (“євро – нарцисизм”)

[19, с.27].

Після проведення нами аналізу різноманітних прикладів ідеологізованого або міфологізованого політичного слововживання, ми можемо прийти до висновку про те, що

давні вірування германців і слов'ян характеризуються наявністю спільних та подібних рис. Ці міфологічні мотиви по-різному фігурують у політичному мовленні, серед них можна виділити: *слова-міфи, міфема, міфологеми. Ідеологеми* мають на функціональному рівні багато спільного зі словами-міфами.

Ми знаходимося лише на початковому етапі цікавого та перспективного дослідження спільних ментальних рис двох великих народів, що відіграли значну роль у творенні історії Європи.

1. Лісовий В. *Культура – ідеологія – політика* – Київ, 1997. – С.54–60, 116–118, 60–61.
2. Нечуй – Левицький І. *Світогляд українського народу. Ескіз української міфології*. – Київ, 1992. – С.3–7, 19–27, 49–51.
3. Оксана Данилевська. *“Журавлиний край. Мандрівка в минуле з легендами та переказами”*. – Київ, “А.С.К.”, 1998.
4. Павленко Ю. *Дохристиянські вірування давнього населення України*. – Київ, 2000. – С.6–10, 20–21, 65–66, 32–33.
5. Плячинда С. *Міфи і легенди давньої України*. – Київ, 1997. – С.24–26.
6. Brandes, Helga. *Politische Mythen und Symbole im Mädchenzeit der Gründerzeit*. – *Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg*, 1993 – S.6–11.
7. Cotterell, Arthur. *Die Enzyklopädie der Mythologie. Klassisch. Keltisch. Nordisch*. – *Genehmigte Lizenzausgabe EDITION XXL GmbH, Reichelsheim*, 2000. – S.172–252.
8. Damböck, Michael. *Das deutsche Jahr in Brauchtum, Sage und Mythologie: Feste und Feiern im Jahreslauf / Michael Damböck*. – *Ardagger: Damböck*, 1989. – S.85–87, 52–53, 106–109.
9. *Die schönsten Sagen aus Österreich. Gesamtausgabe*. – *Im Auftrag hergestellte Ausgabe, Österreich*, 2001.
10. Golther, Wolfgang. *Handbuch der germanischen Mythologie (in 3 Bänden)*. – *Mundus Verlag*, 2000
11. Dieckmann, W. *Sprache in der Politik*. – *Heidelberg*, 1975. – S.75.
12. Gordon-Wallach, Karl. *Politische Mythologie*. – *Rudolf Zitzmann Verlag*, 1962. – S.74–81.
13. Haider, Markus Erwin. *Im Streit um die österreichische Nation: nationale Leitwörter in Österreich 1866–1938*. – *Wien; Köln; Weimar; Böhlau*, 1998. – S.15–25, 114–121, 284–305.
14. Hüfner, Oliver. *Die Struktur politischer Mythen. Wiedervereinigung und Wirtschaftswunder in den Reden bundesdeutscher Politiker 1949–1969*. – *Leske + Budrich, Opladen*, 2001 – S.10–11, 24–27.
15. Klemperer V. *LTI / Notizbuch eines Philologen*. – *Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig*, 1975. – S.28–42, 132–138, 153, 167.
16. Nahberger, Günter. *“Morgen ist auch noch ein Tag”. Eine Theorie mythischer Sätze / von Günter Nahberger*. – *Baltsmannweiler: Schneider-Verl.Hohengehren*, 2000 (*Phraseologie und Parömiologie; Bd.5*). – S.25–27, 38–45
17. Popp H. *Ideologie und Sprache*. – *Biblion Verlag. Marburg / Lahn*. – 1997. – S.25–40, 65–70, 89–95.
18. Walker, Daniel. *Mythen und Märchen in der Politik: vom Eigenleben politischer Einnahmen*. – *Chur; Zürich: Rüegger*, 1999. – S.9–13.
19. Weizsäcker R. *Im Gespräch mit Gunter Hoffmann*. – *Berlin*, 1992. – S.24–30, 45–46, 77.
20. Wenzlaff J. *Die Stabilität der politischen Sprache im Transformationsprozess beider deutscher Staaten*. – *Frankfurt am Main : Haag und Herchen*, 1998. – S.23–45, 67–74, 99.
20. *Wülfing, Wulf. Historische Mythologie der Deutschen: 1789–1918 / Wulf Wülfing; Karin Bruns; Rolf Parr*. – *München: Fink*, 1991. – S.3–7.